

14. Францыск Скарына: жыццё і дзейнасць: паказальнік літаратуры / Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы АН БССР, Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа АН БССР, Кніжная палата СССР; [складальнікі: Я. Л. Неміроўскі, Л. А. Осіпчык; рэдактар А. І. Мальдзіс]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 267, [2] с.

15. Чамярыцкі, В. А. Беларускі тытан эпохі адраджэння: Да 500-годдзя з часу нараджэння Францыска Скарыны / В.А.Чамярыцкі; Праўленне тавра “Веды” Беларус. ССР. – Мінск, 1990. – 24 с.

16. Чатырохсотлеце беларускага друку = Quadringentennium typorum alboruthenicorum: 1525–1925: зборнік / Інстытут беларускай культуры; [адказны рэдактар Аркадзь Смоліч; вокладка, застаўка, канцоўка і загаловныя літары па рысунках Марыі Лебедзевай і Міхала Эндэ]. – У Менску: коштам Інстытуту беларускай культуры, 1926. – [8], 353, [7] с.

17. Five centuries of Scoriniana, XVI–XX = Пяць стагоддзяў Скарыніяны, XVI–XX / Compl. and ed.: Vitaut Tumash. – New York: Byelorussian Inst. of Arts and Sciences, 1989. – 283 p.

УДК 140.8:614.253

Ю. П. Ющенко, В. В. Білецька

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ ФРАНЦИСКА СКОРИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

У тезах розкриваються основні морально-етичні аспекти спадщини Ф. Скорини, простежується вплив поглядів мислителя на становлення світогляду східнослов'янських народів у другій половині XVI – першій половині XVII століття. Авторами висвітлюються міркування Ф. Скорини з приводу етичного ідеалу людини і критеріїв її високоморальної поведінки, а також розкривається значення діяльності філософа у історико-культурному процесі східнослов'янського регіону.

Серед представників європейського відродження другої половини XVI століття помітне місце займає постать білоруського гуманіста, першодрукаря і просвітника Франциска Скорини. Саме він став основоположником ренесансно-гуманістичного напрямку у східнослов'янській філософській і суспільно-політичній думці. Культурно-просвітницька діяльність і творча спадщина Ф. Скорини вивчається протягом ось уже двох століть, про що свідчить ціла низка наукових праць та досліджень як українських, так і зарубіжних

вчених. Проте у значній частині досліджень лише побіжно згадується ім'я Ф. Скорини в загальному контексті більш широких проблем. Багато актуальних для свого часу праць, присвячених життєвому та творчому шляху мислителя, на сьогодні потребують концептуального оновлення, а в багатьох сучасних фундаментальних дослідженнях все ще залишаються «білі плями». Дотепер недостатньо висвітленими залишаються питання діяльності Ф. Скорини, його соціальне середовище, подальший розвиток поглядів гуманіста у працях послідовників, ідейно-духовні витoki його біблійських видань, ставлення читачів різних соціальних груп до його творчого наробку, причини припинення друкарського діяльності та інші. Таким чином, потреба у глибокому системному аналізі творчої спадщини Ф. Скорини та її впливу на зародження і розвиток ренесансної культури у східнослов'янському регіоні постає доволі актуальною на сучасному етапі.

Зародження наукового скоринознавства більшість дослідників пов'язують з іменами І. Бакмейсцера, І. Штритера, П. Алексеева, які поряд із мовознавчо-описовими аспектами досліджень спадщини Ф. Скорини, апелювали і до редакційно-перекладацької його діяльності. У радянський період з'явилися наукові праці М. Алексютовича, О. Коршунова, С. Падокшина, Е. Дорошевича, В. Огриша, В. Конана, Я. Ісаєвича, М. Гринчика, та інших, у яких висвітлювалися життя і діяльність Ф. Скорини, його світогляд, окремі аспекти мовної і перекладацької діяльності мислителя, а також мистецькі особливості його творчої спадщини. Представники сучасної білоруської та російської (Г. Галенчанка, Ю. Лабінцев, У. Конан, Б. Сапунов), а також зарубіжної історіографії (Ф. Сокалава, А. Баршчеускі, Г. Піхура, А. Надсан) у своїх дослідженнях акцентують увагу на історико-філологічних та лінгвістичних особливостях видань білоруського гуманіста та їх ролі у громадсько-політичному і культурному житті східнослов'янських народів.

Мета дослідження полягає у розкритті морально-етичних поглядів Ф. Скорини та їх впливу на формування світогляду східнослов'янських народів.

Ім'я східнослов'янського філософа-гуманіста епохи Відродження Франциска Скорини на сьогодні відоме широкому колу людей у всьому світі. Як яскравий представник свого часу, Ф. Скорина завжди прагнув служити спільній справі духовного відродження людини, її внутрішньому самовдосконаленню. Він першим здійснив спробу синтезу давньоруської філософсько-етичної традиції, для якої характерним є погляд на природу і суспільство через ідеал морально

прекрасного із західноєвропейською філософською культурою і суспільною думкою [5, с. 9]. Звертаючись до проблеми людини у суспільстві вчений намагався знайти їй пояснення через призму етичного, що суттєво відрізнялося від традиційного християнського трактування.

Як відомо, доволі поширеним способом філософствування у Середні віки було коментування Біблії. Будучи глибоко віруючою і релігійною людиною, Ф. Скорина, визнавав догмати християнського віровчення: божественну Трійцю, людську природу Христа, безсмертя душі та інші. В той же час у відношенні мислителя до Священного писання, можна знайти глибокі протиріччя: щира довіра з одного боку і спроба нетрадиційного вільного трактування тих чи інших релігійно-філософських проблем – з іншого [5, с. 83]. У своїх передмовах до Священного писання письменник намагався виправдати та обґрунтувати ідеї про релігійну та моральну автономію людини, її гідність, яка, на його думку, визначається не скільки походженням чи соціальним положенням, скільки інтелектуально-моральними чеснотами [5, с. 10].

Ф. Скорина став першим східнослов'янським перекладачем Біблії на близьку до народної мову. Своєрідний новаторський переклад робив останню доступнішою більш широкому колу читачів та дозволяв їй вільне тлумачення. Скориненська Біблія зіграла величезну роль у становленні і розвитку суспільної свідомості східнослов'янських народів, ліквідувавши посередництво офіційної церкви і теології у відношенні людини до «божественного одкровення» [2, с. 125].

Демократизуючи Священне писання, тобто роблячи його предметом вивчення «людей посполитих» (пануючою церквою це категорично заборонялося), Ф. Скорина утверджував принцип *особистого ставлення людини до віри*. Відтепер кожному відкривалася можливість для індивідуального релігійного філософствування, вільного від офіційних церковно-теологічних авторитетів і догматів [1, с. 30]. В цілому ж світогляд східнослов'янського філософа являв собою буржуазну по своїй тенденції спробу ревізії офіційного християнського вчення, і в першу чергу етики [5, с. 10].

Морально-філософська спрямованість діяльності Скорини обумовила ту обставину, що питання етики в його творах займали провідне місце. Однією із суттєвих особливостей філософсько-коментаторської творчості мислителя було прагнення за допомогою Священного писання обґрунтувати деякі, головним чином етичні, ідеї

епохи Відродження. Біблійно-християнську етику гуманіст намагався синтезувати з етичними ідеями античної філософії, адаптувавши обидві до актуальних соціально-політичних і національно-культурних завдань східнослов'янських народів, від імені яких він виступав. Етика філософа орієнтувала людину переважно на практичне, суспільно-корисне життя, служіння «пожитку посполитому», оволодіння знаннями та постійне інтелектуально-моральне самовдосконалення [5, с. 97].

У передмові до Притч Соломонових Скорина стверджував, що головне призначення людини полягає у вдосконаленні земного життя. Найвищим благом, на думку гуманіста, є служіння богу через служіння людям. Саму ж людину мислитель розглядав головним чином в трьох вимірах: як істоту розумну, моральну і суспільну. В основу своєї етичної концепції Ф. Скорина поклав думку, про необхідність постійного вдосконалення людської природи, адже від цього вдосконалення буде залежати вдосконалення суспільного життя. Основний постулат морального закону, виведений філософом із розуму, можна сформулювати наступним чином: *вчиняй з усіма так, як би ти хотів, щоб вчиняли із тобою, і не вчиняй з іншими так, як би не хотів, щоб вчиняли з тобою*. На цьому раціональному принципі, на думку письменника, тримаються всі «писані» моральні закони, в тому числі закон Старого і Нового заповітів [3, с. 34].

Етичним ідеалом для Скорини завжди була інтелектуально-моральна особистість. Інтелектуальні чесноти у мислителя завжди пов'язувалися із поняттям «мудрість», а моральні із поняттям «добрі звичаї». Останні, на думку філософа, досягаються не лише «шляхом розуму», а й «шляхом прикладу», тобто у результаті вивчення Біблії, наслідування її позитивним героям та етичним заповідям [5, с. 104]. Скориненське трактування мудрості нагадує вчення стоїків про те, що перед кожною людиною відкрита можливість досягнення інтелектуально-моральної досконалості за рахунок залучення до оволодіння знаннями. Мудрість, наука і розум, вважає мислитель, – передумови «добрих звичаїв» та людського щастя. Свою ж місію на цьому шляху Скорина вбачав у наданні людям необхідних знань про добродієсне особисте та суспільне життя.

Людинолюбство і справедливість – два головних критерії моральної поведінки людини, на базі яких Ф. Скорина сформулював свій морально-категоричний імператив. Філософ вважав, що на основі справедливості і людинолюбства повинні будуватися не лише взаємовідносини між людьми, але й складатися юридичні закони, здійснюватися державне управління, відправлятися правосуддя [5, с. 113].

Саме освіта і культура, на думку мислителя, вказують людині шлях до індивідуального і суспільного блага і тим самим виступають основою для моральних чеснот і земного щастя. Причому доступ до морального ідеалу відкритий для кожної людини, оскільки добродієності можна навчитися [1, с. 31].

Інтелектуальні і моральні чесноти людини, на думку Ф. Скорини, є суттєвими лише у тому випадку, якщо вони мають практичне спрямування, слугують «посполитому доброму» [5, с. 119]. Будучи виразником ідеології міщан, гуманіст надавав великого значення питанням правового регулювання суспільного життя. Ф. Скорина вважав, що в основі правових і моральних норм лежить «природній закон, написаний богом в серці кожної людини і зафіксований у людському розумі». Розум дає можливість людині відрізнити добро від зла, і справедливо вчинити по відношенню до інших людей. На євангельсько-християнських принципах людинолюбства і справедливості, за задумом Ф. Скорини, повинні ґрунтуватися як моральні, так і соціальні відносини [2, с. 134]. Філософ не заперечував наявності в суспільстві класових відмінностей, «багатих» і «бідних», проте вважав, що взаємовідносини між різними соціальними прошарками населення повинні будуватися на основі мирного співіснування гармонії, «братолубства» і «незлоби» [5, с. 123].

Служіння суспільному благу, підпорядкування індивідуальних інтересів інтересам суспільства також стали одними із основних принципів морально-етичної концепції мислителя. Ці принципи однаково стосувалися як державних діячів, так і простого народу, як багатих, так і бідних. Але у більшій мірі Ф. Скорина орієнтувався на «людей простих, посполитих» і постійно апелював до них. На відміну від багатьох гуманістів епохи Відродження філософ ніколи не вважав простий люд темною, неосвіченою масою, яка нездатна сприйняти філософську мудрість та науку. Навпаки, він звертався до нього як до рівного собі, вірячи в його інтелектуальні і моральні можливості [4, с. 22].

Вплив білоруського філософа Ф. Скорини на історико-культурний процес у східнослов'янському регіоні важко переоцінити. Він став першим східнослов'янським перекладачем та видавцем Біблії на близьку до народної мову. Життя і творчий шлях гуманіста, слід розглядати як предтечу реформаційного руху у східнослов'янських (білоруських, російських, українських) та литовських землях [5, с. 8]. Проблема світогляду мислителя і спрямованості його діяльності, стало важливою частиною глобальної проблеми становлення та розвитку білоруського народу як свідомого суб'єкта історичного процесу,

формування його культури та національної свідомості. В умовах феодально-католицької реакції і Контрреформації другої половини XVI–XVII століття, ідеї Ф. Скорини суттєво вплинули на національно-визвольний рух білоруського та українського народів за своє соціальне звільнення, національне існування та державну самостійність. В той же час морально-етична спадщина вченого стала одним із теоретичних джерел концепції зближення східнослов'янської культури зі світською культурою Заходу.

Таким чином, діяльність та світогляд Ф. Скорини, безумовно, були пов'язані із релігійно-моральними та соціокультурними змінами у суспільному житті Центральної та Західної Європи кінця XV – початку XVI століття. Будучи відданим сином свого народу, Ф. Скорина виступив ідеологом прогресивних сил східнослов'янського регіону, що прагнули релігійно-морального оздоровлення суспільства. Філософ вперше за всю багатомісячну історію східного слов'янства, висунув прогресивні для свого часу ідеї усестороннього, інтелектуально-морального розвитку та виховання людини, права всіх без виключення на вільне вивчення та тлумачення Біблії, перетворення релігії в особисту справу людини без посередництва церкви, правомірності звернення до західної (античної) світської культури, реформування політичних та судово-правових інститутів влади та багато інших. З епохою Ф. Скорини пов'язаний процес становлення і розвитку білоруської національної мови, писемності, літератури та книгодрукування. Всі свої видання друкар адресував в першу чергу простим «посполитим» людям, перекладаючи світові літературні шедеври народною мовою. Утверджуючи в дусі Ренесансу свою особистість і власну гідність, мислитель тим самим утверджував особистість і гідність кожної людини. У відповідності із проголошеним ним же самим моральним принципом поведінки Ф. Скорина ставився до будь-якої людини так, як до самого себе. Така його діяльність, безсумнівно носила реформаційно-гуманістичний характер і була вираженням ідейно-культурних та релігійних тенденцій епохи Відродження.

Список використаних джерел

1. Баршчэўск, А. Францішак Скарына і Ренесанс / А. Баршчэўскі // 480 год беларускага кнігадрукавання : матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытаньняў / гал. рэд. А. Мальдзіс і інш. – Мн. : Беларуская навука, 1998. – 60 с.
2. Галечанка, Г.Я. Францыск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар / Г.Я. Галечанка. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 280 с.: іл.
3. Конан, У.М. Дабро і краса ў творчасці Францыска Скарыны / У.М. Конан // 480 год беларускага кнігадрукавання : матэрыялы Трэціх

Скарынаўскіх чытанняў / гал. рэд. А. Мальдзіс і інш. – Мн. : Беларуская навука, 1998. – 60 с.

4. Лабынцев, Ю.А. Доктор Франциск Скорина и славянство / Ю.А. Лабынцев // 480 год беларускага кнігадрукавання : матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў / гал. рэд. А. Мальдзіс і інш. – Мн. : Беларуская навука, 1998. – 60 с.

5. Падокшин, С.А. Франциск Скорина / С.А. Падокшин. – М.: Мысль, 1981. – 215 с.

УДК 930.85(476)*І.Дварчанін:94:655.11(476)*Ф.Скарына

В. І. Яцухна

ІГНАТ ДВАРЧАНІН ЯК АДЗІН З ПЕРШЫХ БЕЛАРУСКІХ СКАРЫНАЗНАЎЦАЎ

У артыкуле разглядаюцца жыццёвы шлях і дзейнасць Ігната Дварчаніна – аднаго з першых уласнабеларускіх скарыназнаўцаў. Асаблівая ўвага надаецца аналізу структуры і змястоўнага напаяўнення працы І. Дварчаніна “Францішак Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай ніве”, абароненай у якасці дысертацыі ў 1926 годзе ў сценах Пражскага Карлава ўніверсітэта.

Доктар філасофіі, паэт, педагог, удзельнік заходнебеларускага нацыянальна-вызваленчага руху Ігнат Сымонавіч Дварчанін нарадзіўся 8 ліпеня 1895 года ў вёсцы Погіры былога Слонімскага павета Гродзенскай губерніі (цяпер Дзятлаўскі раён Гродзенскай вобласці) у шматдзетнай сям’і малазямельнага арандатара. З сямігадовага ўзросту пачаў наведваць мясцовую школу. У 1906 годзе сям’я пераехала пад Дзятлава, дзе Ігнат пачаў хадзіць у школу вышэйшай ступені, самыя здольныя вучні якой атрымлівалі званне народнага настаўніка. У 1912 годзе, паспяхова здаўшы экзамен за курс школы вышэйшай ступені, такое званне атрымаў і І. Дварчанін. Тры гады ён працаваў народным настаўнікам у в. Хмельніца на Слонімшчыне. У 1915 годзе І. Дварчанін быў мабілізаваны ў войска, але на фронт трапіў не адразу, а пасля сканчэння ў красавіку 1916 года Арыенбаўмскай школы прапаршчыкаў. Рэвалюцыйныя віхуры зрабілі сваю справу: І. Дварчанін захапіўся грамадска-палітычным рухам: стаў членам Беларускай сацыялістычнай грамады (БСГ), прымаў удзел у яе з’ездзе (там пазнаёміўся з Б. Тарашкевічам), а таксама ў падрыхтоўцы